

5. MĚŘENÍ PRVNÍHO TOWNSENDOVA KOEFICIENTU

Úvod

Elektron, urychlený elektrickým polem může způsobovat ionizaci v případě, že jeho energie je vyšší než ionizační energie molekul nebo atomů plynu, v němž se pohybuje.

Je-li n počet elektronů v místě x , pohybujících se ve směru osy x , pak podél dráhy dx vytvoří tyto elektrony srážkami dn nových elektronů. Platí

$$dn = n \alpha dx \quad (1)$$

Zde koeficient úměrnosti α se nazývá první ionizační koeficient Townsendův.

Integrací (1) dostáváme $n = n_0 e^{\alpha x}$, kde n_0 je počet elektronů v místě $x = 0$.

Koeficient α závisí ovšem na intenzitě elektrického pole E , urychlujícího elektronu mezi dvěma srážkami, a ovšem též na tlaku plynu p . (E určuje energii elektronů získanou na střední volné dráze p pak velikost střední volné dráhy.)

Na poměru $\frac{E}{p}$ tedy závisí, zda srážka elektronu bude ionizační. Dále, jeli $\frac{E}{p}$ dáno, α bude úměrno počtu srážek na 1 cm dráhy, můžeme tedy psát

$$\alpha = p f\left(\frac{E}{p}\right) \quad (2)$$

Townsend zjednodušil řešení počtu ionizačních srážek tím, že předpokládal, že každá srážka je ionizační v případě, že $\lambda_e > \lambda_i$, kde λ_i je střední volná dráha mezi ionizujícími srážkami.

Je-li N počet srážek na 1 cm dráhy, pak pouze v $N e^{-\frac{\lambda_i}{\lambda_e}}$ případech elektron proběhne dráhu $\lambda > \lambda_i$ a bude ionizovat. Můžeme tedy psát

$$\alpha = N e^{-\frac{\lambda_i}{\lambda_e}}$$

Nahradíme-li nyní $\lambda_i = \frac{U_i}{E}$ a $\lambda_e = \frac{1}{N}$, dostáváme

$$\alpha = N e^{-\frac{NU_i}{E}}$$

Označíme-li počet srážek na 1 cm dráhy při jednotkovém tlaku N_0 , můžeme psát

$$\frac{\alpha}{p} = N_0 e^{-\frac{N_0 U_i}{E}} \cdot p \quad (3)$$

Experimentální výsledky ukazují, že i v obecném případě lze závislost na E psát ve formě

$$\frac{\alpha}{p} = A e^{-\frac{Bp}{E}} \quad (4)$$

kde A a B jsou jisté konstanty.

Experimentálně můžeme stanovit hodnotu konstant A a B a tím i závislost $\alpha = f\left(\frac{E}{p}\right)$.

M ě ř e n í

Svazek elektronů, vznikajících fotoemisí z katody vlivem ultrafialového záření urychlujeme homogenním elektrickým polem. Elektrony při průchodu plynem způsobují ionizaci. Proud, tekoucí mezi kladnou mřížkou a katodou závisí na vzdálenosti elektrod. Změříme závislost celkového proudu výbojkou na vzdálenosti elektrod při konstantním poměru $\frac{E}{p}$. Serie těchto měření, provedená pro několik hodnot $\frac{E}{p}$ nám umožní stanovit A i B .

E x p e r i m e n t á l n í u s p o ř á d á n í

Rtuřovou výbojkou osvětlujeme hliníkovou rovinnou katodu. Fotoelektrony jsou urychlovány homogenním elektrickým polem a výsledný proud je sbírán mřížkou. Katodu je možno posouvat a tím měnit dráhu elektronů, podél níž dochází k ionizaci.

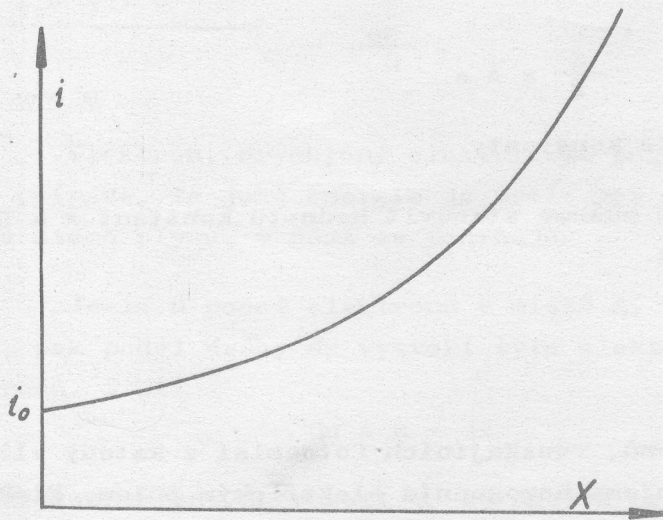
Výbojku čerpáme vakuovou aparaturou, sestávající z rotační vývěvy a vývěvy difusní. Plníme ji na požadovaný tlak spektrálně čistým plynem ze skleněné láhve. Tlak měříme zkráceným olejovým manometrem. Před vlastním plněním vyčerpáme aparaturu na mezní tlak a několikrát propláchneme inertním plynem. Mezi elektrody vkládáme stejnosměrné napětí a dbáme na to, aby ve výbojce nevznikl samostatný výboj (maximální intenzita elektrického pole 200 V/cm).

Měření koeficientu α provádíme tak, že stanovujeme závislost celkového proudu na vzdálenosti elektrod při konstantní intenzitě elektrického pole E a při konstantním tlaku p . Proud závisí na vzdálenosti elektrod vztahem

$$i = i_0 \cdot e^{\alpha x}$$

Vyneseme do grafu závislost $i = i_0 f(x)$ a $\ln i = \ln i_0 + \alpha x$. Z těchto grafů stanovíme i_0 a α . Průběh závislosti $i = f(x)$ je vyznačen na obr. 1.

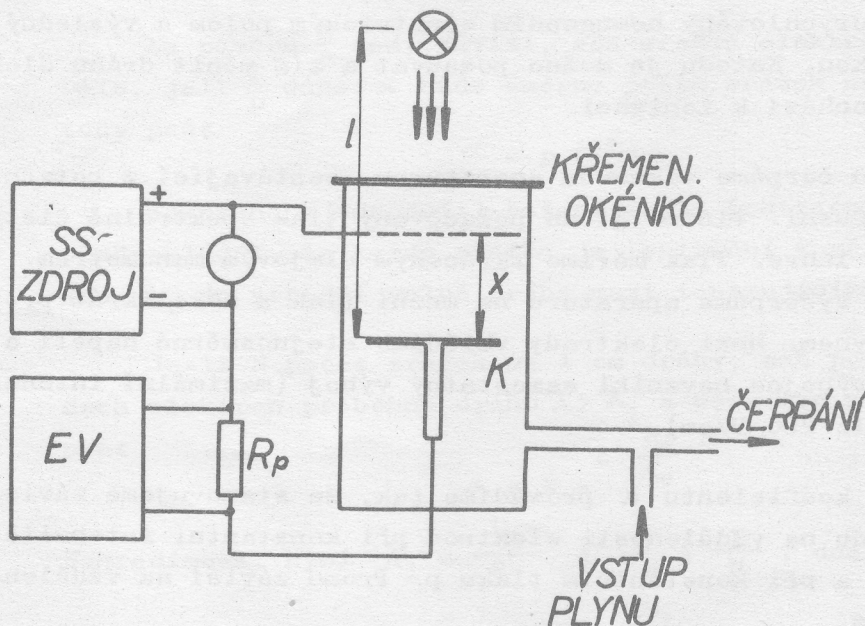

Obr. 1 Závislost proudu i na vzdálenosti elektrod.

Tato měření opakujeme pro několik $\frac{E}{p}$. Z této série měření můžeme sestavit graf. závislosti $\ln \frac{\alpha}{p} = f\left(\frac{E}{p}\right)$.

Tato závislost musí být podle (4) lineární a můžeme z ní určit obě konstanty A i B . Měření budete provádět v zapojení, uvedeném na obr. 2.

Obr. 2 Aparatura pro měření koeficientu α .

Ú k o l :

Proveďte měření závislosti $i = f(x)$ pro daný tlak plynu ve výbojce a pro 5 hodnot intenzity elektrického pole ve výbojovém prostoru z intervalu $E \in [30 \text{ V/cm}; 200 \text{ V/cm}]$. Vyneste do grafu závislosti $i = f(x)$, $\ln i = g(x)$ a $\ln \frac{i}{p} = f\left(\frac{p}{E}\right)$ a stanovte z nich λ , i_0 , A a B.

L i t e r a t u r a :

1. V.L. Granovskij: Električeskij tok v gaze, Moskva 1962.
2. E.O. Johnson, L. Malter: Phys. Rev. 80 (1950), 58.
3. N.A. Kapcov: Elektronika, Moskva 1954.
4. M. Fitaire: Physique des Milieux ionisée, Orsay 1965.